

Цветан Илиев

**МИЛТЪН ФРИДМАН И МОНЕТАРИЗМЪТ –
СМЯНА НА ПАРАДИГМИТЕ В
ИКОНОМИЧЕСКАТА ТЕОРИЯ СЛЕД 70 – ТЕ
ГОДИНИ НА ХХ ВЕК**

ГОДИШНИК НА ВУАРР

ТОМ IX

Tsvetan Iliev, PhD in Political Economy, a professor at the University of Agribusiness and Rural Development– Plovdiv. His academic experience includes teaching courses on microeconomics, macroeconomics and project management. His interests include development and growth of economic systems, labor productivity and labor market, knowledge based economy and sustainable development.

UNIVERSITY OF AGRIBUSINESS AND RURAL DEVELOPMENT
YEARBOOK, VOLUME IX, 2021

**MILTON FRIEDMAN AND MONETARISM –
CHANGING THE PARADIGMS IN ECONOMIC
THEORY AFTER THE 70S OF THE XX CENTURY**

Tsvetan Iliev

Abstract: The purpose of this article is to present the theoretical postulates and practical recommendations of monetarism as an ideological trend in economic thoughts from the late 60s of the XX century. Based on the goal formulated in this way, the following research tasks are set. Firstly, to present the monetary perspective on the functioning of the economy as a counterpoint to the understandings of the supports of Keynesian concept. Secondly, to set out the views of one of the founders of the monetary trend in economic thoughts – Milton Friedman. In this sense, our attention is focused on the theory of permanent (constant) income, the theory of nominal income and the theory of cycles, inflation and unemployment.

Keywords: monetarism, nominal income, permanent income, economic cycles, inflation, stagflation.

МИЛТЪН ФРИДМАН И МОНЕТАРИЗМЪТ – СМЯНА НА ПАРАДИГМИТЕ В ИКОНОМИЧЕСКАТА ТЕОРИЯ СЛЕД 70 – ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК

Цветан Илиев

Резюме: Настоящата статия има за цел да представи теоретичните постулати и практически препоръки на монетаризма, като идейно течение в икономическата мисъл от края на 60 – те години на ХХ век. На основата на така формулираната цел са поставени следните изследователски задачи. Първо, да се представи монетарната гледна точка за функционирането на икономиката като контрапункт на разбиранията на привържениците на кейнсианската концепция. Второ, да се изложат възгледите на един от основоположниците на монетарното течение в икономическата мисъл – Милтън Фридман. В този смисъл вниманието ни е фокусирано върху теорията за перманентния (постоянния) доход, теорията за номиналния доход и теорията за циклите, инфлацията и безработицата.

Ключови думи: монетаризъм, номинален доход, перманентен доход, икономически цикли, инфлация, стагфлация.

ВЪВЕДЕНИЕ

Както всяко нещо не този свят, така и икономическите процеси протичат с определена специфика и в конкретни времеви рамки, които имат своето начално и крайно състояние. В този смисъл, небивалият разцвет, който капиталистическите страни преживяват след Втората световна война до края на 60 – те години на ХХ век, има своя край. В началото на 70 – те години започват да се усещат първите смущения в икономическото развитие, които бележат края на една цяла епоха в науката и стопанската практика, известна с името „кейнсианска революция“. Представителите на западната икономическа мисъл от този период се опитват да преосмислят процесите, протичащи в индустриалното общество. На преценка са подложени и идейните концепции, по които се ориентира развитието на стопанската система до този момент, с оглед намирането на нова теоретико –

методологическа платформа на икономическата политика, отговаряща на новите икономически явления.

По думите на един от видните представители на посткейнсианството Джоан Робинсън в 70 – те години на XX век Западът изживява „втора криза на икономическата теория”¹. Когато се говори за „втора криза” в икономическата теория, се има предвид п.реди всичко *криза на кейнсианството* с неговата концепция за подкрепа на ефективното съвкупно търсене чрез активна правителствена икономическа политика.

1. КРИЗА НА КЕЙНСИАНСТВОТО В ИКОНОМИЧЕСКАТА ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Кризата, в която изпада кейнсианската икономическа мисъл в началото на 70 –те години на XX век, има своите видими белези. Най-вече тя се проявява в разочарованието на правителствата и на деловите кръгове от методите на държавно регулиране. Последните имат немалка роля за стопанския просперитет на Запада в следвоенния период. Прилаганите до този момент мерки за подкрепа на икономическото развитие губят своята ефективност и дори предизвикват кризисни ситуации. Влиянието на кейнсианството губи почва и в университетските курсове по икономическа теория.

Когато се говори за криза на кейнсианството в теорията и практиката, трябва да се представят и причините, довели до нея. Основната сред тях безспорно е влошаването на стопанската конюнктура от началото на 70 – те години, характеризираща се най-сериозния спад на деловата активност след Втората световна война. Особено силно той се усеща в периода 1973 – 1975 г. Този процес на движение по спадащата крива на цикъла намира нова кризисна точка през 1980 – 1982 г. По степента на спад на основните макро показатели това кризисно състояние е далеч от най-сериозното си проявление – Великата депресия (1929 – 1933 г.), но все пак предизвиква редица негативни икономически тенденции. При тези условия става ясно, че неокейнсианските и посткейнсианските модели за икономическия

¹ Първата криза от теоретико – методологическа гледна точка икономическата наука преживява след средата на XIX в. до началото на XX в. При нея либерално – класическите възгледи за функционирането на стопанската система са подложени на остра критика от страна на зараждащото се в този период кейнсианство, поради невъзможността си да обяснят механизмите на процесите и явленията. По-конкретно, на критика е подложена тезата за естествените закони на развитието и за ненамесата на държавата в икономиката.

растеж, за цикъла и антицикличното регулиране, вече не вършат работа².

Друга причина за кризата на кейнсианството е невъзможността да препоръча и приложи ефективни мерки срещу галопиращата в посочените времеви периоди инфлация. Нарастването на цените е провокирано най-вече от т. нар. „нефтени шокове” от 1973 – 1975 г., когато цената на петрола се увеличава многократно поради решенията на страните – членки на картела ОПЕК³. Тук трябва да се отбележи, че „семената” на инфлационните процеси са „засадени” в предишни периоди. Много икономисти виждат техните корени в практиката на дефицитното финансиране, прилагана няколко десетилетия назад от правителствата на редица страни – например в САЩ от прокейнсиански настроените администрации на Дж. Кенеди и Л. Джонсън⁴. Политиката на дефицитното финансиране е била ориентирана към стимулиране на икономическия растеж за сметка на нарастване на разходите в държавния бюджет. Възникващите бюджетни дефицити по препоръките на кейнсианските икономисти се финансират чрез държавни заеми. В крайна сметка, както добре разбират и самите разработчици на тези мерки, това води до инфлация. Те предполагат, че ще са в състояние да я контролират, от една страна, а от друга – да я използват като допълнителен генератор на ефективно търсене. Тяхната теза е, че в условията на инфлационно нарастване на цените в неголеми граници стопанските субекти ще се стремят да изразходят своите спестявания за потребление или за инвестиции. За определен период от време тази политика е давала предвидените резултати⁵. Но в средата на 70 – те години инфлацията излиза извън контрол, което дава на противниците на кейнсианството повод да ги обвинят в пренебрегване на

² Вж. Feldstain, M. Inflation, Tax Rules and The Accumulation of Residential and Nonresidential Capital. – Scandinavian Journal of Economics, Vol. 84, № 2, 1982. NBER Working Papers 0753,

https://www.nber.org/system/files/working_papers/w0753/w0753.pdf (достъпно към 15.10.2021 г.)

³ Международна организацията на страните износителки на петрол (ОПЕК), включваща някои от държавите с най-голямо влияние на световния пазар на нефт и имаща за цел контрола на ценовите равнища чрез картелни споразумения. ОПЕК е основана от Венецуела, Ирак, Иран, Кувейт и Саудитска Арабия на международна конференция в Багдад, проведена от 10 до 14 септември 1960 г. Впоследствие към организацията се присъединяват и други държави и от май 2017 година тя има 14 члена.

⁴ Вж. Nau, H., B. Schefold. The History of Economics. – Berlin, Heidelberg: Springer, 2002, p. 395 – 407.

⁵ Вж. Barro, R. Money, Expectation and the Business Cycle. New York, 1981, p. 175 – 192.

инфлационната опасност, в непознаване на правилата за прилагане на инструментите на паричната политика и в недооценка на монетарните фактори на развитието.

Важна причина за краха на кейнсианската икономическа политика е невъзможността за разумно обяснение на едно ново за времето си стопанско явление – стагфлацията⁶. То се проявява като комбинация от цикличен спад на деловата активност и висока безработица, от една страна, а от друга – всички това се съпровожда и от висока инфлация. За представителите на кейнсианството инструментариума на Кривата на Филипс е достатъчен, за да обясни съотношението „инфлация – безработица” в капиталистическата икономика. Ако в концепцията на Кривата на Филипс е налице алтернативност между безработицата и инфлацията, то в разглеждания период двете явления се проявяват с еднакви по посока тенденции. Кейнсианците предполагат, че намалението на безработицата би могло да се постигне с цената на невисока инфлация. От тази позиция политиката на увеличаване на правителствените разходи трябва да стимулира икономическия растеж в стратегически аспект, а в тактически план изборът между по-висока инфлация и ниска безработица (или обратно) би могъл да се направи чрез позиционирането на икономиката в подходящата точка от Кривата на Филипс⁷. Стопанската действителност, обаче, компрометира както стратегическите, така и тактическите инструменти на кейнсианската политика.

Сред причините, довели до залез на кейнсианската икономическа политика, може да се посочи и липсата у нейните представители на цялостно обяснение на механизма на протичане на кризисни състояния в стопанската система⁸. През 70 – те години капиталистическият свят претърпява редица структурни кризи – енергийна, ресурсна, екологична и т.н. При тяхното обяснение кейнсианците прилагат концепцията за ефективното търсене, а не за производството, без да се опират на сериозна теоретична база. В тези смисъл, „пропукването” на създадените от тях теории за икономическата динамика и

⁶ Вж. Backhaus, J. G. Handbook of the History of Economic Thought. Insights of the Founders of Modern Economics, Springer Science+Business Media, LLC 2012, p. 641 – 688.

⁷ Вж. Райхлин, Э. Основы экономической теории. Безработица и инфляция. Изд. „Наука”. М., 1998., с. 59 – 62.

⁸ Вж. Friedman, M. The Counter – Revolution in Monetary Theory. Monetarist Economics, New York, 1991. <https://miltonfriedman.hoover.org/internal/media/dispatcher/214480/full> (достъпно към 15.10.2021 г.)

антицикличното регулиране, се взема като аргумент от техните критици за провокирането на инфлация, за невъзможността за намиране на мерки против стагфлацията, за кризата на световното стопанство и пр.

2. НЕОКЛАСИЧЕСКО КОНТРАНАСТЪПЛЕНИЕ

Посочените до тук обстоятелства от обективен характер стават причина за трансформацията на идеите и концепциите в икономическата мисъл от 70 – 80 – те години на XX век. Кейнсианските идеи за постигане на растеж и развитие на стопанските процеси са заменени от възраждащия се в този период неокласицизъм, известен още като неоконсерватизъм. Идеен център на „неокласическото контранастъпление“ е Чикагската школа, основана от Милтън Фридман. Представителите на неоконсерватизма се възползват от слабостите в кейнсианските теории, издигайки отново на пиедестал идеите за свободно предприемачество и оттегляне на държавата от стопанските процеси⁹. Тези възгледи намират почва както в експертните съвети към правителствата, така и в академичните среди. Например, съветник по икономическата политика на новоизбрания премиер – министър на Великобритания през 1979 г. Маргарет Тачър става Милтън Фридман; от консервативни икономисти е съставен и съвета по икономически въпроси към президента на САЩ Роналд Рейгън през 1980 г. Неокласическите и неоконсервативни идеи бързо намират почва и в други държави от Западна Европа. Неоконсерватизмът е по-широко понятие от неокласицизма, защото то представлява общата идейна платформа на неокласическото направление в икономическата мисъл. Неоконсерватизмът настоява за поемане курс към запазване на старите ценности в новите условия. Стожери на обществото за него са моногамното семейство, религията и патриотизма (нерядко граничещ с национализъм). В икономическата сфера представителите на това течение настояват за възстановяване на такива ценности като: икономическата свобода, частната собственост, пазарното регулиране на процесите, системата на свободно предприемачество и др.

Основните цели на икономическата политика неоконсервативните представители дефинират по следния начин: *съкращаване обема на държавното регулиране, пазарен либерализъм и стимулиране на частния бизнес*. В рамките на известната в

⁹ Вж. Синельник, Л. В. История экономических учений. Учебное пособие. „КноРус“, М., 2010, с. 180 – 194.

икономическата практика „рейганомика“¹⁰ фокусът на мерките е насочен към провеждане на данъчна реформа: общата сума на данъчните приходи намалява до 30 на сто от бюджетните постъпления главно за сметка на данъчни облекчения за най-състоятелните американци. Освен това, за целите на борбата с инфлацията на преден план е изведена необходимостта от формиране на балансиран бюджет, за реализирането на който е предвидено съкращаване на програмите за социално подпомагане. Друга задача е свързана със съкращаването на дела на БВП, преразпределян през бюджета. С други думи, снижаване активността на държавата в областта на косвеното икономическо регулиране¹¹.

От философията на умереното данъчно облагане и съкращаването на социалните програми се ръководят почти всички правителства на капиталистическите страни в началото на 80-те години, намиращи се под влиянието на неоконсервативните икономически идеи. На практика, обаче, не всички постулати на това идейно течение се оказват приложими. Например, в редица страни се запазва смесения характер на икономиката, където се съчетават умело пазарни с държавни регулатори. Нещо повече, важна роля в стопанския живот продължава да изпълнява държавната собственост, макар и в размери далеч по-малки и от времето на „кейнсианската революция“. Системите за социална защита вече са се превърнали в неразделна част от капиталистическата икономика.

От гледна точка на развитието на икономическата наука трябва да се подчертае, че с възраждането на неокласицизма в него се диференцират различни идейни течения, които оставят своя отпечатък в стопанската теория и практика. Такива са: *монетаризмът, икономическата теория на предлагането и школата на рационалните очаквания (новата класическа теория)*.

¹⁰ Президентът Роналд Рейгън е държавникът, който изправя американската икономика на крака след кризата от средата на 70 – години на XX век. Неговата икономическа политика е наречена "Рейгъномика". Тя всъщност възплъщаваше основните бизнес ценности на консервативна Америка и на републиканците – ниски данъци, малки лихви, съживяване на бизнеса, който да създава работни места, икономика с минимално регулативно участие на държавата.

¹¹ Вж. Гълбрайт, Дж. К. Пътуване през икономическото време. „Дамян Яков“, С., 1999, с. 125 – 138.

3. ИКОНОМИЧЕСКА ФИЛОСОФИЯ НА МОНЕТАРИЗМА

Монетаризмът е едно от най-влиятелните течения в съвременния икономически консерватизъм, получило широко разпространение в средата на 70 – те години на ХХ век. В този период неоконсерваторите подлагат на критика кейнсианството по всички основни икономически проблеми – дългосрочен растеж и натрупване на капитала, заетост, инфлация, парична политика, държавен бюджет и т. н. В рамките на общата критика най-сериозни са бележките на представителите на монетаризма по отношение на борбата с инфлацията.

Инструмент за анализ на функционирането на икономическата система при монетаристите е *количествената теория за парите*. Той е прилаган основно от представителите на Чикагската школа, оглавявана от американския икономист Милтън Фридман (1912 – 2006 г.). В девиз за монетаристите от Чикагската школа се превръща тезата, че *парите имат значение*. Други известни представители на тази идейна концепция в икономическата мисъл са: А. Мелцер, К. Брунер, Д. Лайдлер, М. Пъркин и др.

М. Фридман е роден в Бруклин, Ню Йорк, в семейството на еврейски емигранти от Румъния. В средното училище проявява своите математически способности, които предопределят и по-нататъшното му образование по застрахователно актюерство в Рудгер Колидж. Там той получава бакалавърска степен по икономика и математика. Интерес към икономическата теория у него предизвиква преподавателят му в колежа А. Ф. Бърнс, който по-късно става директор на Федералния резерв на САЩ, както и Г. Джоунс, бъдещ директор на Банката на Федералния резерв в Сейнт Луис. По препоръка на Джоунс Фридман е предложен за стипендиант на Чикагския университет. Там се запознава с бъдещата си съпруга Роуз, която става и негова сътрудничка в научната сфера.

През 1937 г. Фридман започва работа в Националното бюро за икономически изследвания в Ню Йорк, където под ръководството на нобеловия лауреат по икономика С. Кузнец се заема с изследвания върху структурата на доходите в американското общество за период от сто години. Резултат от съвместната работа е получената от Фридман през 1946 г. в Колумбийския университет докторска степен по икономика с дисертация на тема „Доходи от независима професионална дейност“.

В 50 – те години като консултант на правителството на САЩ, Фридман участва в реализацията на „План Маршал“, предвиждащ следвоенното възстановяване на икономиките на страните от Западна

Европа. Той е един от първите икономисти, които пледират за преразглеждане на Бретън – Уудската валутна система и за въвеждането на система на плаващи валутни курсове.

За период от около 25 г. интензивна работа по изследване ролята на парите в стопанските процеси заедно със своите сътрудници Фридман издава редица трудове по история и теория на паричното обръщение: „Монетарна история на Съединените Щати, 1867 – 1960 г.”(1963 г. в съавторство с Ана Шварц), „Монетарна статистика на САЩ” (1970 г.), „Трендове на паричната маса в САЩ и Обединеното кралство: отношението им към доходите, цените и ставката на процента, 1867 – 1975” (1982 г.).

През октомври 1976 г. М. Фридман е удостоен с Нобелова награда по икономика за постижения в областта на анализа на потреблението, историята на паричното обръщение и разработването на монетарна теория, както и за представянето на тяхната сложност при провеждането на стабилизационната политика¹². Световна известност американският икономист получава чрез книгата си „Капитализъм и свобода” (1962 г.), която написва в съавторство със своята съпруга Роуз Фридман. Неговите либерални идеи са изявени ярко в книгите „Свободата на избора”, публикувана през 1980 г., и „Тирания статус – кво”, излязла от печат в 1984 г.¹³.

При разработването на монетарната концепция за функциониране на икономиката Фридман преминава през три етапа¹⁴:

- 50 – те години разработва теорията за перманентния (постоянния) доход;
- 60 – те години създава монетарната теория за икономическия цикъл;
- 70 – те години на сцената се появява монетарната концепция за номиналния доход и обяснението на влиянието на парите върху основните макроикономически параметри (т. нар. „предавателен механизъм”).

Оформянето на основните концептуални положения на монетаризма протича едновременно с критичното преосмисляне на кейнсианския анализ. По своята същност, монетаризмът се представя

¹² Вж. Friedman, M. Nobel Lecture: Inflation and Unemployment. Journal of Political Economy, vol. 85, no. 3, University of Chicago Press, 1977, pp. 451–472, <http://www.jstor.org/stable/1830192> (достъпно към 15.10.2021 г.)

¹³ Вж.. Becker, G. S. Milton Friedman on Economics: Selected Papers by Milton Friedman. The University of Chicago Press, 2007.

¹⁴ Пак там.

предимно като теория и политика на паричното обръщение, а не като обща икономическа теория. Изхождайки от разбирането за монетаризма като пряка реакция на кейнсианството, при представянето на неговата същност е необходима да се поясни начина, по който монетаристите възприемат възгледите на кейнсианците. Тази представа е ясно обрисувана в статията на Фридман от 1989 г. „Количествена теория за парите”. Според него Кейнс и неговите последователи се базират на три взаимно свързани предположения. *Първо*, търсенето на пари (като израз на предпочитанията на стопанските субекти към ликвидност) в условията на непълна заетост е твърде неустойчиво, тъй като скоростта на парично обръщение и отношението на паричните запаси спрямо дохода пасивно се приспособяват към независимите изменения на номиналния доход и на паричната маса. С други думи, според кейнсианците, парично – кредитната система, както и цялостния пазарен механизъм, е нестабилна и може единствено да се приспособява към, но не и да противостои на външни шокове.

На второ място, Фридман приема за ключова теза на кейнсианството твърдението, че безработицата не се предизвиква от пазарни явления, а е дълбоко вкоренена характеристика на икономическата система. Затова в дългосрочен план икономиката може да се установява в състояние на равновесие при непълна заетост.

Третото предположение е, че нееластичността на цените и работните заплати в рамките на краткосрочни колебания следва да се разглеждат като „институционални ефекти”, представляващи рационална реакция на състоянието на равновесие при непълна заетост, а не, както предполагат неокласиците, резултат от нарушение в условията на конкуренция или следствие от циклични вълни.

Представените кейнсиански предположения Фридман и неговите съмишленици приемат за погрешни. В подкрепа на своето виждане, той прилага два вида аргументи: методологични и емпирични. Методологичните аргументи се свеждат до това, че в своята теория кейнсианците се водят от използването на дохода, а не от богатството на стопанските субекти. Както сочи Фридман, „Кейнс поставя ударение върху инвестиционните разходи и стабилността на функцията на потребление, а не върху запасите от пари и стабилността на функцията на парично търсене”¹⁵. Той вижда грешката на кейнсианците в

¹⁵ Вж. Friedman, M. Quantity Theory of Money. In The New Palgrave: A Dictionary of Economics, edited by John Eatwell, Murray Milgate, and Peter Newman, vol. 4, New York: Stockton Press; and London: Macmillan, 1987 p. 20.

пренебрегването ролята на богатството при построяването на функцията на потреблението.

При представянето на емпиричните аргументи Фридман споделя: „Постигнатият през 50 – 60 – те години успех на правителствата, провеждащи кейнсианска политика, насочена към постигане на бърз икономически растеж, висока степен на стабилност и относителна устойчивост на цените, затвърди вярата в кейнсианските постулати, според които промените в количеството на парите нямат сериозно значение. 70 – те години нанесоха решаващ удар по тези постулати и доведоха до връщане вярата в количествената теория. Бързият растеж на паричната маса не само ускорява инфлацията, но води и до увеличение на безработицата и лихвения процент”¹⁶.

При изграждането на монетарната икономическа теория Фридман и неговите последователи изместват фокуса от фундамента на същинската неокласическа концепция – производствените фактори (труд, земя и капитал) и тяхната пределна производителност, като основа за обяснение на разпределението на доходите и формирането на крайното търсене. От позиция на монетаризма фокусът на внимание е насочен другаде. В центъра на вниманието са не производствените фактори, а богатството във всички негови разновидности, като източник на различни парични и непарични доходи, от една страна. От друга страна, монетаристите приемат богатството като причина за извършването на разходи по неговото запазване и възпроизводство.

Фридман разглежда богатството в пет основни форми на проявление: пари, облигации, акции, физически блага и човешки капитал. Всяка от тях е в състояние да носи доход на своя притежател в паричен или в непаричен вид. За да се разбере същността на монетарната концепция, трябва да се поясни връзката, която нейните привърженици виждат между доходите и богатството. От една страна, доходът е функция на богатството, а от друга – богатството следва да се разглежда като капитализиран доход. По този начин, като основа в монетарния модел на функциониране на икономиката се приема богатството, натрупано от населението и фирмите, което служи като източник за създаване на доходи. Моделът е изграден на предположението за относително устойчивата ефективност на националното стопанство и в частност – за приблизително постоянното потребление на ресурсите, което би могло да се поддържа безкрайно дълъг период от време.

¹⁶ Пак там, р. 22 – 23.

При изграждането на горепосочения модел монетаристите дефинират и се опитват да защитават тезата, че ако парите са една от формите на богатство за населението и фирмите, то търсенето на пари се определя от тяхната пределна доходност в съпоставка с пределната доходност при другите форми на богатство. По този начин достигат до една от най-известните тези, често определяна като белег на монетаризма: съвкупното търсене на пари трябва да бъде устойчива величина, променяща се само при изменение на дългосрочния темп на БВП и на националното богатство¹⁷.

Устойчивостта на паричното търсене е условие за поддържане стабилността на ценовите механизми, посредством които функционира цялата пазарна система. По този начин монетаристите опровергават водещата кейнсианска теза за вътрешно присъщата на пазарния механизъм нестабилност.

По отношение на друга кейнсианска хипотеза – за възможността за уравнивяване на икономиката в условията на непълна заетост, монетаристите противопоставят възгледа, че всички ресурси са взаимозаменими като форми на богатството. Ако един за един от тях е налице излишък в системата на икономиката, то той ще носи по-нисък доход на своите собственици. В резултат населението и фирмите ще насочат усилията си към промяна в структурата на своето богатство и равновесието ще се възстанови. Националното богатство като цяло не може да е в състояние на излишък. Ако такова състояние е невъзможно, то кейнсианската мярка за фиксиране на работните заплати и цените става несъстоятелна.

Както се подчерта по-горе, монетаристите изграждат своята теория за функциониране на икономиката освен като критика към кейнсианството, но и представяйки свои собствени възгледи. Те могат да бъдат сведени до три ключови постулата. *На първо място*, монетаристите разглеждат стопанските процеси от позицията на индивида, който винаги е насочил усилията си към оптимизиране структурата на своето богатство (пари, облигации, акции, материални блага или човешки капитал). За да бъде възможна ефективна оптимизация на богатството, те поставят като условие наличието на свободен избор. *Второ*, монетарната теория предполага наличието на такива общи условия, при които националното богатство е в състояние да носи устойчив съвкупен доход. В частност това включва наличието

¹⁷ Вж. Friedman, M. The Role of Monetary Policy, The American Economic Review, Vol. 58, No. 1 (Mar., 1968), p. 1-17. <https://www.aeaweb.org/aer/top20/58.1.1-17.pdf> (достъпно към 15.10.2021 г.)

на възможности за печелившо инвестиране, поддържане производителността на човешкия капитал на високо равнище, свободен достъп до естествени ресурси и т. н. С други думи, наличие на външни условия за ефективно функциониране на стопанската система. Именно в наличието на такива условия Кейнс дълбоко се съмнява.

На трето място, монетаристите отстояват тезата за наличието на гъвкави цени и работни заплати. Това е възможно единствено в условията на свободна конкуренция на пазарите на крайни стоки и ресурси, включени като цяло в състава на богатството.

Основен принос на монетарната концепция е разработването на теорията за перманентния (постоянния) доход, теорията за номиналния доход и теорията за циклите, инфлацията и безработицата.

4. ТЕОРИЯ ЗА ПЕРМАНЕНТНИЯ (ПОСТОЯННИЯ) ДОХОД В МОНЕТАРНАТА ИКОНОМИЧЕСКА КОНЦЕПЦИЯ

В американската икономическа мисъл от 40 – 50 – те години на ХХ век се водят научни дискусии по проблемите на потребителското поведение и потребителската функция, тъй като те имат основна роля за изучаване на начина, по който функционира пазарът¹⁸. Кейнс изследва връзката „доход – потребление“, формулирайки понятието „потребителска функция“ в своята Обща теория. При това той достига до извода, че с ръста на дохода частта от него предназначена за спестяване се увеличава, а тази за потребление намалява. Тази тенденция кейнсианците определят като причина за възникването на дефицит на ефективното търсене¹⁹. В следвоенния период обаче, на основата на установилите се тенденции, стопанската практика поставя редица въпроси, които не намират отговор във възгледите на Кейнс и неговите последователи. Например, какви фактори, освен текущия доход, определят поведението на отделния потребител; при извършването на анализ на потребителското поведение, кой доход трябва да се вземе предвид – текущия или постоянния (перманентния), относителния или абсолютния; дали промените в потреблението са пропорционални на измененията в дохода и т. н.

Намирането на отговори на посочените въпроси предполага промяна в методологическия подход за изследване на стопанските

¹⁸ Вж. Heilbroner, R. L. Understanding Macroeconomics. Fourth edition. Prentice – Hall, Inc., 1972, p. 71 – 77.

¹⁹ Вж. Greenwald, B., J. Stiglitz. New and Old Keynesians. – Journal of Economic Perspectives, vol. 7 № 1, 1993, p. 23 – 44.

<https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.7.1.23> (достъпно към 15.10.2021 г.)

процеси. Във всички научни трудове на Фридман се следват два основни принципа при анализа: доказуемост и верифициране. През 1957 г. той публикува своята разработка „Теория на потребителската функция”, където в завършен вид се представя теорията за постоянния доход. В нея тези два принципа намират отражение по следния начин. *Първо*, във възможностите за представяне в количествен аспект на промените в потребителското поведение в резултат от изменение на дохода. *На второ място*, в съгласуването на концепции с емпирични данни²⁰.

По мнението на изследователите, със своите теоретични предпоставки и лесна емпирична проверимост на зададените алгоритми, теорията за постоянния доход на Фридман превъзхожда съществено всички останали концепции, разработени до тогава. За видния американски икономист тя става опорна точка при създаването на основните положения в монетарната политика и анализа на цикъла.

В своята теория за постоянния доход Фридман изхожда от обстоятелството, че доходът и потреблението са съставени от постоянен и от променлив компонент. В такъв случай, постоянният доход е този, който потребителят очаква да получава в дългосрочна перспектива. Неговият размер зависи от хоризонта на потребление²¹ на отделния човек, от величината на натрупания капитал, от местожителството, възрастта на човека, професията, образователния статус, етническата принадлежност и др. С други думи, това е доход, който потребителят разчита да получава през целия си живот, изхождайки от своята възраст, образование, модел на потребление и др.

Временният компонент на дохода има случаен характер. Негови източници могат да бъдат получено наследство, печалба от лотарията и др. При неговото получаване Фридман поставя акцент върху фактора непредвидимост. Поради тази причина той не може да повлияе сериозно върху дългосрочното потребителско поведение. Ето защо, Фридман отстоява виждането, че стопанските субекти по-скоро са склонни да спестят временния компонент на дохода, а спрямо постоянния ориентират потреблението си в дългосрочен план. На тази база и факторите, които ще оказват влияние върху потреблението в дългосрочен план са: размерът на дългосрочния лихвен процент,

²⁰ Вж. Friedman, M. Theory of the Consumption Function. Princeton University Press, New Jersey, 2008, p. 78 – 92.

²¹ Под понятието „хоризонт на потребление” се има предвид минималният времеви интервал, в продължение на който доходът остава непроменен, а потреблението се определя като постоянно (перманентно). Проучвайки „жизнения цикъл на дохода”, Фридман приема, че този хоризонт е със средна продължителност от 2 – 3 години.

величината на натрупване на капитал, потребителските вкусове и предпочитания и др.

5. ТЕОРИЯ ЗА НОМИНАЛНИЯ ДОХОД В МОНЕТАРНАТА ИКОНОМИЧЕСКА КОНЦЕПЦИЯ

Основен момент в монетарната икономическа теория е виждането, че величината на БВП, отразяваща равнището на стопанска активност, се променя с лаг във времето спрямо измененията в обема на паричната маса в обръщение. Това твърдение съответства на методологията, заложена в количествената теория за парите, която доказва наличието на причинно – следствени връзки „пари – цени” или „пари – доход”. В рамките на тази теория са разработени няколко подхода, които представят в практически план механизма на влияние на паричната маса в обръщение върху равнищата на цените и дохода. Най-близо до идеите на монетаризма е транзакционния подход, разработен от американския икономист Ървинг Фишер. Той служи за отправна точка в създадения от Фридман вариант на количествената теория за парите. Този вариант носи наименованието „теория за номиналния доход”.

Фишер обяснява наличието на горепосочената връзка със своето уравнение на размяната: $M \cdot V = Q \cdot P$. На негова основа се прави заключението, че в икономиката са необходими толкова пари, колкото да се осигури реализацията на произведените към даден момент стоки, услуги и ресурси. За да докаже влиянието на паричната маса в обръщение M върху равнището на цените P , Фишер допуска, че скоростта на парично обръщение V е константна величина, а обемът стоки Q е произведен в условията на пълна заетост на ресурсите и следователно – също остава неизменен. По отношение на скоростта на парично обръщение той приема, че върху нейната величина оказват влияние фактори от технико – икономически и институционален характер, които се променят твърде бавно. Затова промените в равнището на цените P ще бъдат правопрпорционални на измененията в обема на паричната маса M в дългосрочен аспект. В кратък период от време (няколко месеца) тази закономерност не се проявява по същия начин²².

Тези постулати изправят Фридман пред нова задача при разработването на своята теория за номиналния доход. Той изследва

²² Вж. Седларски, Т. Монетаристко развитие на теорията за търсенето на пари. – Годишник на СУ Св. Климент Охридски“, Стопански факултет, Т. 11, С., 2012, с. 207 – 226.

преди всичко същността на търсенето на пари и факторите, които му влияят. Търсенето на пари от страна на потребителите и производителите определя обема на паричната маса в обръщение и скоростта на паричната единица. На основата на тези предположения Фридман изследва природата на скоростта на обръщение на парите и отговаря на въпроса, какъв е механизъмът на влияние на паричната маса върху цените и номиналния доход. Негова методологическа база става теорията за постоянния доход и изводите, направени в нея.

Фридман разглежда паричното търсене по аналогия с търсенето на всяка друга стока. В резултат извежда следните негови фактори: величината на съвкупния капитал, доходността от капиталовложенията, потребителските вкусове и предпочитания и др.²³. Всеки потребител, който притежава определено количество налични пари, формира своя портфейл от активи, т. е. инвестира своите средства в различни видове активи. В резултат той достига до заключението, че функционалната връзка между търсенето на пари и начините за тяхното приложение е стабилна (постоянна), защото факторите, въздействащи върху него са относително константни. На тази основа, отношението между размера на номиналния доход и обема на паричната маса в обръщение е също постоянно, както и скоростта на парично обръщение. Ако скоростта на обръщение на парите е стабилна в дългосрочен план, то промените в номиналния доход ще следват като тенденция измененията в паричната маса. При това положение икономиката винаги ще се установява в равновесие при пълна заетост на ресурсите.

Основен импулс за промяна на равновесното състояние в модела на Фридман дават непредсказуемите изменения в паричната маса в обръщение. В резултат стопанските субекти винаги ще се склонни да преразглеждат състава на своите портфейли от активи. Те ще увеличават търсенето на едни активи и ще го ограничават при други, поради което цените на първите ще растат, а на вторите ще се понижават. В този ред на мисли, доходността при активите, чиито цени растат, се понижава, докато тази при активите, цените на които спадат – ще расте. Този механизъм стимулира търсенето на пари за нови вложения в по-доходоносните активи, което предизвиква увеличение на лихвения процент. В тези процеси Фридман отрежда второстепенна роля на лихвения процент. Първосигнално промените ще засегнат цените на стоките и услугите, при условие, че икономиката е на предела на

²³ Вж. Friedman, M. Quantity Theory of Money: a Restatement. In: Patinkin, D. The Chicago Tradition, The Quantity Theory, And Friedman. – Journal of Money, Credit and Banking, Vol. 1, No. 1 (Feb., 1969), p. 46-70.

производствените си възможности. Така предаването на импулса за промяна от паричната маса върху равнището на номиналния доход ще се опосредства от изменения на цените. Потребителите се настройват към динамиката в паричната маса и цените посредством изменение на намиращото се в тяхно разположение количество пари. Целта на това действие е да не се промени сериозно тяхното обичайно потребление.

6. ВЪЗГЛЕДИ НА МОНЕТАРИСТИТЕ ЗА ИКОНОМИЧЕСКИЯ ЦИКЪЛ, ИНФЛАЦИЯТА И БЕЗРАБОТИЦАТА

Представителите на монетаризма разглеждат пазарната икономика като устойчива в своята основа система. Възникването на кризисни състояния в нея се обяснява с непредвидимото влияние на екзогенни (външни) фактори. За такива те приемат: неадекватна политика на централната банка в сферата на паричното обръщение, промени в данъчното и осигурителното законодателство, неефективни търговски ограничения и др.

Разработването на монетарната версия на теорията за циклите има дълга история и е свързана с идеите на такива авторитетни икономисти от края на XIX и началото на XX век като Р. Хоутри, К. Виксел, Ф. фон Хайек, Ъ. Фишер и др.

В тази плеяда, разбира се, в по-ново време се нарежда и М. Фридман. Неговите основни произведения, посветени на проблемите на цикличното развитие, са издадени в периода 1958 – 1963 г. В тях търси отговор на въпроса: *съществува ли парична теория за деловия цикъл или парите имат второстепенна роля в стопанските процеси? Иначе казано, до каква степен промените в обема на паричната маса оказват влияние върху стопанския цикъл, или обратното – други фактори предопределят динамиката на парите в цикличното движение?*

До Великата депресия цикличното поведение на стопанската система се приема като последица от промени в паричното обръщение. Американският икономист Ъ. Фишер определя този процес като „танц на долара“²⁴. Фридман приема това като последица от прилаганите от Федералния резерв мерки за икономическа стабилизация през 20 – те години на XX в. в САЩ.

²⁴ Вж. Boumans, M. How Economists Model the World into Numbers. Routledge, 2007, p. 156.

Тъй като потребността от пари е устойчива и не подлежи на резки колебания при промяна в стопанската конюнктура, главен източник за нарушаване равновесието в икономиката са резките, непредвидими изменения в предлагането на пари за целите на провежданата правителствена антициклична политика.

На основата на анализ на емпирични данни Фридман подлага на критика „прословутия цикличен феномен“, състоящ се в това, че промяната в обема на паричната маса предизвиква аналогични изменения в стопанската конюнктура средно за период от 12 – 18 месеца напред във времето. Това показва, че промените в паричната маса предхождат по време цикличните колебания. На тази основа, в своята съвместна разработка „Пари и делови цикли“ от 1958 г. Фридман и А. Шварц приписват на парите лидираща функция в рамките на цикъла²⁵.

Друга фундаментална разработка на двамата автори „Монетарна история на Съединените Щати, 1867 – 1960“ е посветена на изследване причините за кризисните явления в американската икономика и в частност – на Великата депресия. Вина за дълбокия размах на това кризисно състояние те приписват на неадекватната политика на Федералния резерв.

Стъпвайки на позицията, че парите играят ключова роля в цикличните колебания, Фридман и Шварц правят важни от научна гледна точка заключения. Според тях, с прилагането на грамотна и адекватна парична политика би могло да не се допусне достигането до депресионно състояние или огромен разрыв на БВП. Тъй като стопанският цикъл съществува обективно, „паричният авторитет“ в лицето на Федералния резерв на САЩ трябва да предвиди посоката на неговото развитие при провеждане на паричната политика.

Емпиричните данни, събрани и анализирани от Фридман, показват, че в следвоенния период цикличните колебания са съпроводени със инфлационни тенденции. Затова, изучаването на причините и хода на инфлационните процеси попада във фокуса на внимание на Фридман. В процеса на изследване той преминава през два етапа. На първия прави опит за изясняване механизма на възникване на инфлацията, а на втория – обръща внимание на връзката „инфлация – безработица“.

До 60 – те години на ХХ в. теорията за инфлацията е била само част от теорията за частичното равновесие. Като причини за инфлацията

²⁵ Вж. Schwartz, Anna J. Money in Historical Perspective. University of Chicago Press, 1987, p. 24 – 77. <https://www.nber.org/system/files/chapters/c7493/c7493.pdf> (достъпно към 15.10.2021 г.)

са приемани непредвидените скокообразни изменения в паричната маса в обръщение. Дори Фридман в разработката си „Контрареволуция в паричната теория” нарича инфлацията „чисто паричен феномен”, в смисъла на превишаване темпа на ръст на паричната маса над темпа на увеличение на производството²⁶.

Дългогодишните изследвания на проблема с инфлацията дават възможност на икономистите от монетарното направление в науката да направят някои основни изводи, които до днес са останали и се приемат като аксиоми. С аксиоматичен характер е твърдението, че причина за инфлацията е по-бързото нарастване на номиналната парична маса в сравнение с темповете на увеличение на реалния БВП.

За представителите на монетаризма промените в обема на паричната маса са в състояние да окажат влияние върху динамиката на всички основни макроикономически показатели – растежът на производството, промените в заетостта и безработицата, инвестиционните нагласи, потреблението, спестяванията и др. Те изрично подчертава, че това въздействие е възможно само в краткосрочен план. Този ефект продължава за период от 6 – 8 месеца, след което значението на макроиндикаторите се връща към тяхното изходно равновесно ниво.

В механизма на инфлацията монетаристите отделят специално внимание на очакванията на стопанските субекти. Те се формират на основата на миналия инфлационен опит.

В началото на 70 – те години на дневен ред е поставен проблемът със стагфлацията и търсенето на рецепти за нейното неутрализиране. В тази връзка в научните среди се водят множество дискусии между монетаристи и кейнсианци. Привържениците на монетаризма смятат, че именно кейнсианската политика в продължение на 30 години е довела до възникването на това явление. Тези дискусии прерастват в спор по отношение на взаимовръзката „инфлация – безработица” и около „Кривата на Филипс”. Кейнсианците приемат, че между инфлацията и безработицата в стопанската система винаги е необходимо да се търси разумен компромис, който ще открие „движейки” се по „Кривата на Филипс”. Така то ще е в състояние да избере приемливо за дадената икономическа политика комбинация между инфлация и безработица.

²⁶ Вж. Friedman, M. The Counter – Revolution in Monetary Theory. Monetarist Economics, New York, 1991, p. 16.

<https://miltonfriedman.hoover.org/internal/media/dispatcher/214480/full> (достъпно към 15.10.2021 г.)

Монетаристите смятат, че подобна политика превръща инфлацията в неконтролируем процес и го доказват с емпирични факти.

Фридман участва в тази полемика публикувайки няколко свои станали известни в последствие разработки. Анализът на възможностите на „Кривата на Филипс“ за достоверно представяне на горепосочената връзка той извършва в статията „Роля на монетарната политика“ (1968 г.). В нея въвежда в оборот в икономическата теория нов инструмент, онагледяващ зависимостта, наречен „Вертикална линия на Фридман – Фелпс“. Двамата автори, независимо един от друг, практически по едно и също време, достигат до общ извод: в дългосрочен план не съществува каквато и да било връзка между равнището на заетост и инфлацията. Фридман смята, че Филипс основава своето разбиране върху нереалистична предпоставка, приравнявайки очакваната номинална работна заплата към промените в реалната заплата.²⁷ Тази заблуда по естествен начин става удобна за кейнсианската гледна точка по въпроса, в която основно място заемат номиналните величини, постоянните цени и краткосрочния период на интерпретация на проблемите на заетостта, равнището на доходите и инфлацията.

Фридман смята, че вместо номинална работна заплата е по-коректно да се използва показателя инфлация. По този начин вече е налице връзка не между работна заплата и безработица, а „инфлация – безработица“. На това обстоятелство обръща внимание Ъ. Фишер още през 1926 г. В дългосрочен план, според Фридман, непосредствена зависимост между равнището на безработица и инфлацията не съществува, защото с течение на времето стопанските субекти оценяват своите доходи не в номинални величини, а в реални единици. Нещо повече, в дългосрочна перспектива те се интересуват от покупателната способност на работната си заплата, а не от количеството получени парични знаци. По такъв начин темпът на бъдещата инфлация ще се отчита при сключване на трудовите договори и деловите споразумения. Важна роля в този процес има прогнозирането на промените в ценовите равнища.

Подходът на Фридман за изследване на проблема се основава на принципа „обучение от грешки“²⁸. Той смята, че стопанските субекти извличат уроци от своите минали погрешни решения, взети без отчитане на бъдещите инфлационни процеси. Ако инфлацията се предвиди

²⁷ Пак там, р. 283.

²⁸ Вж. Черковец, В. Н. и кол. Всемирная история экономической мысли. Т. 6. МГУ им. Ломоносова, „Мысль“, М., 1997, с. 256 – 257.

правилно, нейното дестабилизиращо действие практически може да бъде неутрализирано. За доказателство на тази своя теза Фридман въвежда в теорията за инфлацията понятието „естествено равнище на безработица”. Тъй като пазарната система осигурява пълна заетост на ресурсите, безработицата може да има само доброволен характер в резултат от свободния избор на хората между труд и почивка. Този възглед противоречи на кейнсианското понятие „принудителна безработица”, произлизащо от разбирането им за недостатъчното ефективно търсене в икономиката по време на криза.

Естественото равнище на безработицата съответства на действителното състояние на пазарите на крайни стоки и ресурси, включващо тяхното несъвършенство, разходи по събиране на информация за свободни работни места, разходи за мобилност на работната сила и др.²⁹. Причините за повишаването на това ниво на безработица Фридман търси в две посоки. *Първо*, в действащото в САЩ трудово законодателство, например определящо минимално гарантирана почасова ставка на работната заплата и помощи при безработица. На *второ място*, в мощта на профсъюзните движения, защитаващи правата на работниците и често осигуряващи им по-високо възнаграждение в сравнение с производителността.

В крайна сметка, монетарният анализ на „Кривата на Филипс” дава възможност за формулиране на следното заключение: стимулирането на икономическия растеж и изкуственото поддържане на заетостта на равнище, по-високо от естественото, водят до загуба на контрол върху инфлацията. Като примери в подкрепа на своето заключение, те прилагат данни за Великобритания от 1964 г., където на основата на подобни мерки за кратък период от време инфлацията се повишава от 3,9 до 16%. Затова, те предлагат страните да се откажат от политиката на инфлационно стимулиране на съвкупното търсене и на преден план извежда единствено постижимата за икономическата политика цел – борбата с инфлацията.

В своите разработки Фридман отстоява позицията, че намесата на държавата чрез бюджетни инструменти „води до намаляване на способността на ценовите механизми да регулират икономическите процеси, изкривяване на относителните цени и по-високо равнище на

²⁹ Вж. Friedman, M. The Role of Monetary Policy. – American Economic Review, vol. 58, 1968, p. 8. <https://www.aeaweb.org/aer/top20/58.1.1-17.pdf> (достъпно към 15.10.2021 г.)

безработица”³⁰. Като условие за стабилизация на икономическата система, той приема формирането на устойчиви и обосновани инфлационни очаквания. Ако това е така, равнището на безработица ще е независимо от темпа на инфлация. Според Фридман, не е важна инфлацията въобще, а само непредвидената. Затова, отхвърля възможността за наличие на постоянен компромис между инфлация и безработица³¹.

За да могат стопанските субекти правилно да определят своите инфлационни очаквания, правителството трябва да си сътрудничи с населението, „постоянно да го информира за това, което смята да прави, създавайки по този начин основата за вземане на правилни решения, вместо да се опитва да го измами”³².

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Във времена на кризисни сътресения в стопанския живот на обществото на преден план излиза необходимостта от нова парадигма, която да обясни случващото се и да даде предписания за връщане към траекторията на просперитета. Новата парадигма може да се формулира като контрапункт на онази, която се приема, че е предизвикала кризисните процеси. В същото време, тя би могла да се установи и като развитие и надграждане на вече известни от миналото идейни концепции.

Монетаристите изграждат своята теория за функциониране на икономиката освен като критика към кейнсианството, но и представяйки свои собствени възгледи. Те могат да бъдат сведени до три ключови постулата. *На първо място*, разглеждат стопанските процеси от позицията на индивида, който винаги е насочил усилията си към оптимизиране структурата на своето богатство (пари, облигации, акции, материални блага или човешки капитал). За да бъде възможна ефективна оптимизация на богатството, те поставят като условие наличието на свободен избор. *Второ*, монетарната теория предполага наличието на такива общи условия, при които националното богатство е в състояние да носи устойчив съвкупен доход. В частност това включва наличието на възможности за печелившо инвестиране, поддържане производителността на човешкия капитал на високо

³⁰ Friedman, M. Nobel Lecture: Inflation and Unemployment. Journal of Political Economy, vol. 85, no. 3, University of Chicago Press, 1977, <http://www.jstor.org/stable/1830192> (достъпно към 15.10.2021 г.)

³¹ Пак там.

³² Friedman, M. Monetarist Economics, New York, 1991, p. 79.

равнище, свободен достъп до естествени ресурси и т. н. С други думи, наличие на външни условия за ефективно функциониране на стопанската система. Именно в наличието на такива условия Кейнс дълбоко се съмнява.

На трето място, монетаристите отстояват тезата за наличието на гъвкави цени и работни заплати. Това е възможно единствено в условията на свободна конкуренция на пазарите на крайни стоки и ресурси, включени като цяло в състава на богатството.

Основен принос на монетарната концепция е разработването на теорията за перманентния (постоянния) доход, теорията за номиналния доход и теорията за циклите, инфлацията и безработицата.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Гълбрайт, Дж. К.* Пътуване през икономическото време. „Дамян Яков”, С., 1999
2. *Райхлин, Э.* Основы экономической теории. Безработица и инфляция. Изд. „Наука”. М., 1998.
3. *Седларски, Т.* Монетаристко развитие на теорията за търсенето на пари. – Годишник на СУ Св. Климент Охридски“, Стопански факултет, Т. 11, С., 2012
4. *Синельник, Л. В.* История экономических учений. Учебное пособие. „КноРус”, М., 2010
5. *Черковец, В. Н. и кол.* Всемирная история экономической мысли. Т. 6. МГУ им. Ломоносова, „Мысль”, М., 1997
6. *Bachhaus, J. G.* Handbook of the History of Economic Thought. Insights of the Founders of Modern Economics, Springer Science+Business Media, LLC 2012
7. *Barro, R.* Money, Expectation and the Business Cycle. New York, 1981
8. *Becker, G. S.* Milton Friedman on Economics: Selected Papers by Milton Friedman. The University of Chicago Press, 2007
9. *Boumans, M.* How Economists Model the World into Numbers. Routledge, 2007
10. *Feldstain, M.* Inflation, Tax Rules and The Accumulation of Residential and Nonresidential Capital. – Scandinavian Journal of Economics, Vol. 84, № 2, 1982. NBER Working Papers 0753, https://www.nber.org/system/files/working_papers/w0753/w0753.pdf (достъпно към 15.10.2021 г.)

11. *Friedman, M.* Nobel Lecture: Inflation and Unemployment. *Journal of Political Economy*, vol. 85, no. 3, University of Chicago Press, 1977, <http://www.jstor.org/stable/1830192> (достъпно към 15.10.2021 г.)
12. *Friedman, M.* *Monetarist Economics*, New York, 1991
13. *Friedman, M.* *The Counter – Revolution in Monetary Theory. Monetarist Economics*, New York, 1991.
<https://miltonfriedman.hoover.org/internal/media/dispatcher/214480/full>
(достъпно към 15.10.2021 г.)
14. *Friedman, M.* *Theory of the Consumption Function*. Princeton University Press, New Jersey, 2008
15. *Friedman, M.* *The Role of Monetary Policy*, *The American Economic Review*, Vol. 58, No. 1 (Mar., 1968)
<https://www.aeaweb.org/aer/top20/58.1.1-17.pdf> (достъпно към 15.10.2021 г.)
16. *Friedman, M.* *Quantity Theory of Money: a Restatement*. In: Patinkin, D. *The Chicago Tradition, The Quantity Theory, And Friedman*. – *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol. 1, No. 1 (Feb., 1969)
17. *Friedman, M.* *Quantity Theory of Money*. In *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, edited by John Eatwell, Murray Milgate, and Peter Newman, vol. 4, New York: Stockton Press; and London: Macmillan, 1987
18. *Greenwald, B., J. Stiglitz.* *New and Old Keynesians*. – *Journal of Economic Perspectives*, vol. 7 № 1, 1993
<https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.7.1.23> (достъпно към 15.10.2021 г.)
19. *Heilbroner, R. L.* *Understanding Macroeconomics*. Fourth edition. Prentice – Hall, Inc., 1972
20. *Nau, H., B. Schefold.* *The History of Economics*. – Berlin, Heidelberg: Springer, 2002
21. *Schwartz, Anna J.* *Money in Historical Perspective*. University of Chicago Press, 1987, p. 24 – 77.
<https://www.nber.org/system/files/chapters/c7493/c7493.pdf> (достъпно към 15.10.2021 г.)